

Csüllög Gábor*

A KÖZÉP-EURÓPAI DUNA-VÖLGY TÖRTÉNETI FÖLDRAJZI JELLEMZŐI

*THE HISTORICAL GEOGRAPHICAL FEATURES OF THE DUNA
WALEY IN CENTRAL-EUROPE*

ABSTRACT

It is the diversity of land stretching along the Danube that makes up Central Europe's characteristic geographical region. The river itself, running through the Carpathian basin, is a characteristic geographical entity as well as a significant link between the western and south-eastern parts of Central Europe. Its determinative historical and geographical features are as follows: common geographical space; spatial flows linking the spaces; characteristic Central European cultural spaces; state spaces separated by political events; mosaic-like ethnic spaces created by migration; dividing buffer spaces brought about by the interests of power politics. During the past millennium, a system of empires had been dominant, whereas independent small states had only existed for a limited time. Until the end of the 18th century, there had been mainly political clashes. It was not until the beginning of the 19th century that processes of ethnic separation had started as a result of attempts to develop a cultural identity. The beginning of the 20th century brought real opposition, which started off the formation of separate nation-states. Because of the idea of an independent culture, an independent state, and a private geographical space, serious clashes took place within the region. This process, which is older than a hundred years, goes against the precious heritage of the past millennium: the mosaic-like recipient ethnic structures, the shared history as well as the common cultural and religious space.

1. Közös földrajzi tér

Közép-Európa sajátos földrajzi térsége a Duna által összefűzött tájak sora. A lép-csővidékek, hegyvidékek, hegységi előterek között kanyargó és a Kárpát-medencén átfolyó folyam önmagában is jellegzetes földrajzi egység, fontos összekötőkapocs Közép-Európa nyugati és délkeleti fele között.¹ Talán ennél is fontosabb, hogy a különböző irányokból beleömlő mellékfolyók eltérő jellegű nagytájakat fűznek fel a Duna-völgyére. A Duna mentén az Alpok északi előtere, a Sváb- és a Frank-Alb, valamint a Bajor-Erdő között elterülő tagolt Sváb-Bajor-medence az első nagyobb elkülönülő földrajzi egység, amelyhez tágabb teret kapcsolnak a délről és észak felől érkező mellékfolyók. Folyásirányában tovább haladva a folyó a Cseh- és Morva-medence valamint a Keleti-Alpok között az előbbinél szűkebb térségben kanyarog, a mellékfolyókon keresztül szoros kötődésben a hegységek völgyeivel, belsőbb

* Dr. Ph.D. Csüllög Gábor egyetemi adjunktus ELTE TTK Környezet- és Tájföldrajzi Tanszék

területeivel. A Bécsi-medencénél kitágul a tér, majd a Dévényi-kapu után a Duna Közép-Európa legösszetettebb földrajzi térségébe a Kárpát-medencébe érkezik. Az eddigi Duna menti tájak kevésbé éles elhatárolódásuk miatt a velük szomszédos földrajzi térségeket is bevonják a Duna vonzáskörébe, így kötődik a Keleti-Alpok nagy része és a Morva-medence (és áttételesen a Cseh-medence) is a Duna menti folyamatokhoz. A Kárpát-medence azonban már sokkal határozottabban elkülönülő földrajzi egység. Sajátossága a szabályos medence szerkezet, mivel peremét magasabb tagolt hegységek, míg belsejét alacsonyabb köztes hegységekkel elválasztott - főleg síkságokból, részben dombságokból álló - kiterjedt belső medencék alkotják. Lényeges eleme a medence jelleget jól kifejező centrális vízhálózat, amelynek vizeit a medencén átfolyó folyam a Duna gyűjti egybe. Az Alpokból eredő és a Kárpát-medencében a Dunába ömlő jobboldali mellékfolyói a medence délnyugati részét az Alpokhoz, illetve áttételesen Észak-Itáliához kapcsolják. A déli része pedig a egy másik nagy földrajzi egységgel a Balkán-félszigettel határos, a két nagytér határát is a Duna, illetve annak az Alpokból eredő mellékfolyója a Száva adja.

A folyók, síkságok, a tagolt dombságok, a kisebb nagyobb medencék és a zártabb belső hegységek völgyei történetileg önmagukban eltérő adottságokkal rendelkeztek, de érintkezésük a Dunához való kapcsolódásuk megsokszorozták és összekapcsolták az adottságaikat, így nem véletlenül lett a Duna tágabb közép-európai környezete különböző kultúrák kialakulásának fontos térsége.²

2. Összefűző téráramlások

Az európai történeti térek alakításában fontos szerepe volt az eltérő adottságú földrajzi terek között kialakuló áramlási zónáknak, mivel rajtuk a változó intenzitású és irányú népességmigráció mellett komoly gazdasági, politikai és vallási hatásfolyamatok terjedtek. A Duna mentén kialakult áramlási zóna már a korai korszakoktól kezdve komoly kultúra formáló szerepet kapott.

A Duna tágabb térségében már az államiség előtti korszakokban is jelentős vaskori kultúrák jöttek létre. Kiemelhetők közülük a korai Hallstatt, és a késő vaskori La Tène kultúrák. Ez utóbbi már a kelta népesség jól szervezett, fejlett gazdasággal és sok helyen erődített településeket létrehozó kultúrája volt, amelynek fontos eleme volt a közép-európai térségből kiinduló térbeli terjeszkedés és az egymástól távoli kelta területek közötti folyamatos kapcsolat. Nem csak a kultúra kialakulása köthető a Duna és mellékfolyóinak mai svájci, bajorországi és ausztriai térségéhez, hanem a kelta népesség keleti irányú vándorlása is a Duna, Rába, Dráva és a Száva mentén zajlott a Balkán irányába. Ezek a nyugatról érkező áramlások a Kárpát-medencében találtak a Kelet-Európa felől érkező vaskori preszkíta, majd szkíta népességgel A Duna mentén azonban nem csak kelet és nyugat találkozott, mivel mind a Balkán, mid Itália felől is komoly déli áramlások jelentek meg a térségben.

Az áramlások irányában nem, de szervezettségükben, ellenőrzésükben komoly változást hozott a Római Birodalom megjelenése, amely az időszámítás utáni első

század elejétől összefüggő állami térbe, a római provinciák rendszerébe foglalta a Dunát és annak jobboldali mellékfolyóit. Kiépítette a folyó mentén a dunai limest, amely nem csak katonai táborokkal, erődökkel ellenőrzött határ volt, hanem fontos útvonal, városokkal, amelyek egyben az Itáliából érkező útvonalak és a limes út csomópontjai is voltak. De a Duna nem csak a provinciák belseje felé bírt jelentős vonzással, hanem a folyó bal partján elterülő barbarikum felé is, mivel ezekből a csomópontokból indultak ki a római kereskedelmi utak a különböző birodalmon kívüli törzsek területei felé. Ennek következtében mind a Duna menti, mind a folyót keresztező áramlások igen élénkek voltak a római időszakban, így elmondhatjuk, hogy a Duna-völgy különböző részeit és azok háttérterületeit folyamatos térbeli kapcsolat és összefüggő fejlődés jellemezte ezekben az évszázadokban.

A negyedik századtól az európai népesség migráció felerősödésével a szárazföldi áramlási zónák egész Európában fontosabbá váltak, így megerősödtek a Rajna és a Duna vonala előtti barbár népmozgások, amelyek egyre inkább a provinciák belseje felé irányultak.³ A Duna felső szakaszán a nyugati germán népek áramlása vált erőteljessé, míg a Kárpát-medencében a keletről érkező hun, keleti gót, gepida népek szállták meg a Duna-völgy szakaszait. A hatodik századtól pedig a Kárpát-medencében a Duna mentén megjelentek az avarok és egyre erőteljesebb lett a szláv népek migrációja és területi szerveződése. Ekkortól válik meghatározóvá a térségben a hármas kulturális tagolódás: a germán, a szláv és a keleti, türk jellegű szerveződés (az avarok, majd a magyarok révén). Érdekes módon a Frank Birodalomig ez csak a különböző áramlási célokban és kevésbé az ütközésekben nyilvánult meg. Erőteljes különbségek voltak a különböző kultúrák által használt földrajzi terekben. Az avarok a medencesíkságos ártereihez és a mellékfolyók torkolatához, míg a szláv népek elsősorban a főbb áramlási útvonalakból kieső erdős hegy és dombvidékekhez, mocsarakhoz kötődtek. Ezzel szemben a germán népek a fontosabb áramlási útvonalakat, csomópontokat, kedvező tagoltságú jól hasznosítható és főleg romanizált területeket szállták meg. Így sokszor mozaikosan, egymást kiegészítve helyezkedtek el és mozogtak a Duna tágabb környezetében.

Sajátos, kevésbé feltárt probléma a térségben a római kort túlélő kelta törzsek sorsa, Arra nincsenek források, hogy az ideérkező kelet felől érkező népek kiirtották, vagy elűzték volna őket, valószínűnek tűnik a szláv és a germán népességbe való nyelvi beolvadás, amely elsősorban a kereszténység felvételével és az így alakuló és lekülönülő szláv és német nyelvek terjedésével függhetett össze.

A Frank Birodalom lelassította a szlávok és megállította az avarok nyugati irányú mozgását és nagy szerepe volt a különböző népek területi rögzülésében, valamint a koraközépkori államszerveződési formák kialakításában. A frank államiság a Karolingok alatt a 8. századtól jelenik meg a térségben. I. Lajos a 9. századba létrehozta Regio Pannoniát. A 10. századtól pedig a létrejövő Német-római Birodalomba tagozódó állami szerveződések (bajor, osztrák, cseh) közvetlen egyházi, politikai, katonai és gazdasági hatásai terjedtek tovább kelet felé.

A 10. század első felében vált európai hatásúvá az avar területeken a kárpát-medencei megjelenésük után gyorsan hatalmi területet kialakító magyar törzsek nyugati irányú, elsősorban katonai hadjáratokban megnyilvánuló migrációja. Bár ezt 955-ben sikerült az egyesített német seregeknek megállítani, de a Kárpát-medencében kialakuló keresztény magyar államiség hosszú időre útját állta a germán-német területi terjeszkedésnek a Duna mentén a Bécsi-medencétől keletre. Egy másik fontos következménye is volt a térségre a magyar jelenlétnek, bekeleldött a szláv népek közé és ezzel elvágtá az északi, cseh-morva szlávságot a déli szlávságtól, főleg a Horvát Királyságtól, ez pedig felgyorsította a különbségek kialakulását az északi és a déli szlávok között.

Az első ezredfordulón megalakuló Magyar Királyság területi egységének kulcsa a Duna által közvetített áramlási útvonal két medencei bejáratának – északon a Morva- délen a Morava-kapu – uralma volt, mivel ezek hosszú időn keresztül a Kárpát-medencébe irányuló áramlások és külső területi törekvések (Német-Római Császárság, Bizánc, majd Oszmán Birodalom) legfontosabb gyűjtőpontjait jelentették. Területi és védelmi rendszerének kiépítésével lényegében lezárta a Duna menti áramlásokat a Kárpát-medencén keresztül. Mindezt azonban nem az áramlások teljes elgátolásaként valósította meg, hanem ellenőrizte és szabályozta azokat, elsősorban a nyugatról érkezők bizonyos elemeit hatásként és befogadott migrációként építette be térszerkezetébe. Ez a szabályozott áramlás még Luxemburgi Zsigmond alatt – amikor, ha lazább szerveződésben, de egységbe foglalódott a Duna menti térség – is érvényesülni tudott a magyar állam szilárd területi felépítése következtében.⁴

A 15. század végétől a gyengülő és dinasztiai között bizonytalankodó Magyarország már nem volt képes irányítani a Duna felső folyása és a Balkán felől érkező áramlásokat. A 16. század közepére a Kárpát-medencében megjelenő Habsburg és Oszmán birodalmak megszüntették a Duna mentén a magyar állam által korábban kialakított nyugati és déli elzárást. Ezzel azonban nem az átjárhatóság újult meg, hanem a két irány ütközése jött létre a Kárpát-medencében, mivel a Habsburg Birodalom a közép-európai áramlásokba kapcsolta be a királyi országrészt, míg az Oszmán Birodalom a Balkáni áramlásokat húzta be a Kárpát-medence belsejébe, ennek következtében jelentős európai szerepű, frontális áramlási csomópont jött létre.⁵ A két áramlási rendszer területi törekvéseiben folyamatosan ütközött, mégis sajátos módon ez nem jelentette az áramlások éles elzárását, elsősorban a kialakuló kereskedelemi kapcsolatok, valamint a vallási és etnikai terek egymásba fonódása következtében.

A 18. századtól a Habsburg állam sajátos politikai térstruktúrájában a bajor területeket kivéve egységbe foglalódott a tágabb Duna menti térség, de a birodalmon belüli áramlásokat nagyban meghatározta a Habsburg központosító politika és az uralt államok tartományi különbségeinek fenntartása. Nem csak az erős közigazgatási kiépítés, a határörvidékek katonai szerveződése, de a kulturális építkezés is jelentős migrációt alakított ki a német nyelvű területekről kelet felé.⁶ Ugyanakkor

a gazdasági folyamatok és a Habsburg etnikai politika részben kedvezett a birodalmon belül más etnikumok belső migrációjának is. Még erőteljesebben szabályozott áramlási térré vált a térség Ausztria és Magyarország dualista államának időszakában. Ez az egységes tér talán ekkor volt a legkevésbé elválasztó elemekkel tagolva, ugyanakkor ez az akadály nélküli szabályozottság már nem kedvezett a birodalmon belül egyre inkább jelentkező nemzeti törekvéseknek.

3. Átfogó kultúr-, tagolt nyelvi és mozaikos etnikai tér

Az erőteljes 5-10. századi európai népességmozgások fontos eleme és a korai feudális államok rögzülésének meghatározó tényezője volt a kereszténység és a hozzá kötődő jogrend terjedése. A Duna menti térségben a bizánci és az észak-italiai hatások egyaránt érvényesültek, de a frank birodalmi rekonstrukciók folyamatában a hűbéri területi jogrend kiépülésével az utóbbi vált meghatározóvá. Bár megjelentek bizánci, bolgár hatások a Duna mentén a Kárpát-medencei szlávok körében, de a Német-római Birodalom jogrendi megszilárdulása és a magyar állam nyugati elkötelezettsége folytán a bizánci egyház gyorsan háttérbe szorult és a térség teljes egészében a nyugati keresztény kultúrkör része lett. Ennek következményeként a magyar állam déli, dunai és keleti, kárpáti határa igen tartós választóvonalá vált a keleti és a nyugati kereszténység között (más folyamatok és a kevésbé tartós államhatárok alakították ezt a választóvonalat a Kárpátok és a Baltikum közötti térségben).

A következő évszázadokban az átfogó nyugati keresztény kultúrkörön belül elkülönültek a térséget meghatározó nyelvek nagytérségei. Alapvetően három, részben elkülönülő nyelvi tér jött létre: a német, a szláv és a magyar. A germán népek számos eltérő nyelvhasználatból és a korai foglalási terek elkülönüléséből adódó széttagolt kultúráját elsősorban a Német-római birodalom gazdasági folyamatai, erőteljes hűbéri és városi jogrendszere és az ebből adódó politikai érdekazonosság foglalta egybe. A tartós birodalmi struktúra, a folyamatok állandósága, gazdasági bővülés migrációs kényszerrel is járt. Ebből fakadóan a német kulturális és nyelvi hatás hosszasan és erőteljesen érvényesült a velük érintkező szlávok és bizonyos formában a magyarok kultúráiban. Nem csak az összefüggő (bár nyelvileg tagolt) nyelvterület alakult ki, hanem a német nyelv valamilyen formája különböző sűrűségű szórványokban az egész térségben jelen volt. A szláv nyelvterület magyarok miatti kettéválása több következménnyel is járt. Egyrészt elkülönült egymástól a nyugati cseh és morva, valamint a déli horvát, szlovén nyelv. Másrészt a szláv nyelvek erőteljes külső migrációs és kulturális nyomás alá kerültek. A nyugatiaknál a német hatást tovább erősítette a politikai függés, míg a szlovén nyelvterületre erőteljesen ráépült a frank- majd a német birodalom karintiai és stájer hercegségeinek német nyelvterülete. Ugyanakkor a horvát nyelv számára a magyar államba való beépülés az önálló nyelvi fejlődést hozta magával. A katolikus kultúra, a latin egyházi nyelv használata segítette a többi balkáni szláv

nyelvtől – elsősorban a szerbtől – való elkülönülést és a 16. századig az önálló kultúraépítést. A magyar nyelvterület az előbbi nyelvektől való erőteljes különbsége mellett igen sajátos megjelenésű volt. Az állami és egyházi nyelv az írott nyelvvel együtt latin volt, ugyanakkor a vegyesházi királyok alatt a politikai nyelv a német nyelv valamilyen változata volt. A középkor folyamán a betelepülések révén főleg a városokban vált jelentőssé a német, főleg a szász nyelv, bár ezek a városok a Felvidéken és Erdélyben nem magyar, hanem szláv és román nyelvi közegben jöttek létre. A vegyes nyelvhasználat következtében nem alakultak ki olyan konfliktusok mint a cseh-német és a szlovén-német érintkező területeken. A magyar nyelvi kultúra a 19. századig nem volt asszimiláló célú az államban található nem magyar nyelvekkel szemben. A keletről betelepülő jász és kun népesség hosszú idő alatt és önállóan, adta fel saját nyelvét. A különböző nyelveknek a német nyelvi hegemonia elleni küzdelme a reformáció korszakában erősödött meg jelentősen, mivel a lati szertartás felváltása a saját beszélt nyelvvel ilyen irányban is erős hatással volt. Természetesen a Habsburg birodalom ismét a német nyelvi túlsúlyt hozta a térség politikai, gazdasági és kulturális folyamataiban egészen a 19. század nyelvi mozgalmainak megerősödéséig.

Már a nyelvek térbeliségének jellege is mutatja, hogy a térségnek igen összetett etnikai képe volt az eltelt évszázadokban. A középkor kezdetén is igen nagyszámú romanizált és „barbár” etnikum élt és jelent meg a térségben. A valamilyen formában fennmaradó, majd más népekbe asszimilálódó kelták, jazigok és germán népek mellett, keleti germánok, szlávok, avarok, bolgárok és magyarok, besenyők, jászok és kunok, románok, majd szerbek telepedtek meg a Duna mentén. A 11-12. századtól pedig a nyugatról érkező szász, sváb, flamand etnikumok színesítették a képet. Ugyanakkor sok etnikum elveszítette korábbi nyelvét és asszimilálódott az adott térség meghatározó, többségi nyelvéhez. Még kevesebb etnikum tudta az államiság valamelyik szintjét kialakítani. Tehát identitásban a nyugati keresztény kultúrán, a két meghatározó állami tér és tagozódásain, valamint a három fő nyelvterületen belül számos etnikai törésvonal alakult ki. Ezek azonban nem voltak állandóak, hiszen a migrációk és az államtér, államhatár változások folyamatosan alakították területi kiterjedéseiket és arányaikat. Lényegében a térséget hármas etnikai struktúra jellemzi évszázadok óta:

- Jelentős kiterjedésű tömbszerűen megjelenő etnikai és kulturális terek (német, szláv és részben magyar), amelyek földrajzi, vallási jellemzőkkel tagolódnak.
- Az előbbiekből kiinduló illetve ezekbe beépülő migrációs etnikai terek (szász, sváb, szerb, román).
- Mozaikos, befogadó etnikai tér – a magyar etnikai terület jó része – ahol az etnikai határok képlékenyek, átfedőek, a magyarság mellett szász, sváb, román, horvát, ruszin, szerb, majd szlovák etnikumok jelennek meg mozaikosan.

Az etnikai törésvonalak problémája nem minden korszakban és nem mindenhol jelentkezett. Elsősorban az államtér változások, másrészt a kulturális önállósodás

időszakában élesedtek ki az etnikai törésvonalak, amelyek komoly szerepet játszottak a különböző birodalmak politikai érdekérvényesítésében.⁷

4. Összefonódó és elkülönülő állami terek

A fent tárgyalt térarámlási rendszerekkel összefüggésben Közép-Európában az elmúlt évezredekben különböző típusú és Európára komoly hatást gyakorló állami terek jöttek létre. Ezek közül a római, majd a középkorban a frank, a német-római, az oszmán és a Habsburg állam elfogadottan birodalom volt, de a térszerkezeti jellemzők alapján ebbe a sorba illeszthetjük a középkori magyar államot is. A birodalmi típusú állami terek történeti földrajzi vizsgálata részben eltér a történettudományi megközelítéstől és elsősorban a térbeliségre koncentrálna közelíti meg a problémát, ezért eltekint a politikai struktúrák adott korszakbeli önmeghatározásától, uralmi rendszerének felépítésétől és az egyszerű történeti megközelítésben használt nagy területi kiterjedés fogalmától. A birodalmak térbeliségének jellemzője volt, hogy a nagyobb európai áramlási zónákra épültek és a jelentősebb áramlási csomópontokat tartósan uralták, azokat összekapcsolták. Az áramlási zónákon kialakult helyi állami terek beépítéséből szerveződött összetett területi rendszerük. Folyamatos érdekük volt az áramlási terek aktivitásának fenntartása és az áramlási zónák átfogó uralma. Terjeszkedésük következtében elsősorban peremeken kialakult ütközőterek jellemezték, belső határaikat a tartománnyá váló helyi állami terek feletti uralom érdekei alapján szabályozták. A középkorban a Duna menti áramlási tér kezdő szakasza már a 7-8. század óta birodalmi térként működött, változó jellegű struktúrákkal és hatékonysággal az következő évszázadokban. Az itt kialakult germán-német politikai tér minden korszakban meghatározó tényezője volt egész Európának. Ennek a térségnek a keleti peremén alakult meg a Magyar Királyság részben hasonló, de központosítottabb térstruktúrával, amely a beérkező áramlásokat sikeresen szűrő, ellenőrző és tartós határokkal részben lezáró nagyhatalmi térként működött a 15. század végéig.⁸

Az önálló szerveződésű helyi államok az áramlási zónák egyes szakaszain, vagy azoktól részben elkülönülve általában kisebb magterületekre szerveződtek. Területük gyakran változott az áramlási zónák folyamataitól és növekedési lehetőségeiktől függően. Amikor a birodalmi hatások gyengültek, a helyi állami terek igyekeztek minél nagyobb részt uralni az áramlási terekből és határokkal lezárni azok különböző szakaszait. Azonban hosszasan nem tudták kiegyensúlyozni a nagytérségi áramlásokat és az érdekeik szerint alakított helyi áramlásokat. Önállóságuk a záródó áramlási terekhez kötődött, ez pedig a határaik megerősítésére készítette őket, mindez pedig a térségen belüli elkülönülésekhez, erős ütközésekhez vezetett. Az ütközések következménye sokszor nem csak határ menti területeket, hanem az egész állami teret is érintette, ez pedig a határok gyakori változásával járt. A helyi szerveződésű államok a birodalmak árnyékában csak elvétve és rövid időre, a nagyhatalmi hanyatlások, átalakulások korszakaiban kaptak jelentősebb szerepet.⁹

A helyi és birodalmi államok megjelenési aránya és az európai politikát meghatározó szerepe az eltelt történeti korszakokban változó volt. Míg az európai államiság kiterjedése elsősorban a birodalmakhoz kötődött, voltak olyan időszakok, amikor a helyi állami terek száma (a jelen időszakhoz hasonlóan) jelentősen megnőtt. Ugyanakkor a változás dinamikáját mutatja, hogy a 16-17. században és a 19-20. század fordulóján a birodalmak uralták Európát.

5. Megosztó ütközőterek

A térség ezer éves múltjában meghatározó volt a birodalmi rendszerek dominanciája. Több száz éven keresztül a Német-római, időlegesen a Magyar Királyság és az Oszmán Birodalom határozta meg a politikai folyamatokat. A 18. századtól a Habsburg Birodalom illetve Ausztria és Magyarország uralta, hol önállóan, hol megosztva, a Duna menti térséget Közép-Európában. A birodalmi és migrációs hatás következtében kialakuló német kulturális dominancia árnyékában a 18. század végéig elsősorban politikai ütközések zajlottak. A 19. század elején kibontakozott különböző népek előbb önálló kulturális identitásra való törekvése, majd pedig megjelent az önálló politikai tér igényének egyre erőteljesebb képviselője. Megindult a cseh, magyar, szlovák, horvát, szlovén, román, szerb etnikai elkülönülés folyamata, amelyekhez a területi, sőt az állami önállóság igénye is társult. Ez államtér szempontjából elsősorban a Habsburg Birodalmat, majd Ausztria és Magyarországot érintette, de a német kultúrtér változására is komolyan kihatott és a 19. század végére a Német Császárság politikájában is megjelent az erre adott válasz. A 20. század eleje már teljes szembefordulást hozott az eddig önálló államiság nélküli, vagy attól elzárt nemzetek és Ausztria-Magyarország között. 1918 után megindult az elkülönülő nemzetállamok kialakítása.¹⁰ Az önálló kultúra – önálló állam – saját földrajzi tér elve komoly töréseket hozott a számos szállal összefüggő dunai térben, tartós nyelvi, etnikai, államnemzeti és államtéri ütköző felületet alakítva ki az eddig egysége kultúr téren belül.¹¹ Ez a több mint száz éves folyamat szembe megy az eltel ezer év értékeivel: az összefűző áramlási rendszerrel, a mozaikos befogadó etnikai struktúrával, az összefonódó kulturális, vallási térrel és a közös történetiséggel.¹² A történeti tanulság szerint azonban a migrációs tér csak időlegesen fojtható le, nem lehet éles, lezáró politikai határokkal tartósan szétbontani, mivel csak összekapcsolódóan életképes.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Csüllög G. (2008): Az európai áramlási terek hatása a Kárpát-medence területi tagolódásának történeti folyamatára. In: Reményi P. – Szebényi A. (szerk.): A nagy terek politikai földrajza. PTE TTK Földrajzi Intézet KMBTK, Pécs. 334-341.old.
- Csüllög G. (2010): Birodalmi térszerkezetek a Kárpát-medencében. In: Jelenkori társadalmi és gazdasági folyamatok V. évfolyam 1-2. szám. 181-186. old.
- Demeter G. – Radics Zs. (2009): Centrumok és perifériák a Monarchia szétesése után – az új határok racionalitásának vizsgálata gravitációs modellek alapján. In: Közép-Európai Közlemények II. évfolyam 2-3. szám 2009/2-3.. No.4-5. 151-160. old.
- Gulyás L. (2002): Az Osztrák-Magyar-Monarchia és a regionális etnikai nacionalizmus. In: Gazdag L. (szerk.) Pécsi Tudományegyetem Közgazdaságtudományi Kara Regionális Politika és Gazdaságtan Doktori Iskola évkönyve Pécs: PTE KTK Regionális Politika és Gazdaságtan Doktori Iskola, 2002. 168-188. old.
- Gulyás L. (2004): A Duna-Körös-Maros-Tisza Euro régió rövid története 1997-2004. Múzeumi Kutatások Csongrád Megyében. 2004. évi Évkönyv. Szeged. 5-14. old.
- Gulyás L. (2005): A versaillesi békerendszer hatása a Kárpát-medence régióira. In: Glück R. - Gyimesi G. (szerk.) A Pécsi Tudományegyetem Regionális politika és gazdaságtan Doktori Iskolájának Évkönyve.: 2004-2005. Pécs: PTE KTK Regionális Politika és Gazdaságtan Doktori Iskola, 2005. 17-25. old.
- Gulyás L. (2009): A Bánság a török kiűzésétől 1918-ig. In: Horváth Gy. (szerk.): Dél-Erdély és Bánság. A Kárpát-medence régiói 9. Dialóg Campus. Pécs-Budapest. 2009. 25-44 old.
- Hardi T. (2012): Dunai térség-koncepciók a múltban és a jelenben. Mediterrán és Balkán Fórum VI. évfolyam 1. szám. 10-19. old.
- Kocsis, K. (2004): A politikai és az etnikai földrajz határértelmezései. In: Kovács N - Osvát A. - Szarka L. (szerk.) Tér és terep. Tanulmányok az etnicitás és az identitás kérdésköréből III. Akadémiai Kiadó, Budapest. 23-28. old.
- Kovács P. (2012): A Duna, mint közép- és délkelet-európai geopolitikai tengely. Mediterrán és Balkán Fórum VI. évfolyam 1. szám 2012. 2-10 old.
- Nagy M. M. (2008): A török hódoltság mint földrajzi régió. In: Közép-európai Közlemények 2008/1. 80-85.old.
- Pándi L. (1997): Köztes-Európa (Térképgyűjtemény). Osiris Kiadó, Budapest. 803. old.
- Roberts, B. K. (2006): Európa vidéki területeinek benépesülése 400-1500. In: Butlin, R. A. – Dodgshon, R. A. (szerk.) Európa történeti földrajza. Akadémiai Kiadó. 103-142. old.

JEGYZETEK

1. Kovács P. (2012): A Duna, mint közép- és délkelet-európai geopolitikai tengely. *Mediterrán és Balkán Fórum* VI. évfolyam 1. szám. 2-10. old.
2. Hardi T. (2012): Dunai térség-koncepciók a múltban és a jelenben. *Mediterrán és Balkán Fórum* VI. évfolyam 1. szám. 10-19. old.
3. Roberts, B. K (2006). Európa vidéki területeinek benépesülése 400-1500. In: Butlin, R. A. – Dodgshon, R. A. (szerk.) *Európa történeti földrajza*. Akadémiai Kiadó. 103-142. old.
4. Csüllög G. (2008): Az európai áramlási terek hatása a Kárpát-medence területi tagolódásának történeti folyamatára. In: Reményi P. – Szabó A. szerk. (2008): *A nagy terek politikai földrajza*. PTE TTK Földrajzi Intézet KMBTK. Pécs. 334-341. old.
5. Nagy Miklós Mihály (2008): A török hódoltság mint földrajzi régió. In: *Közép-európai Közlemények* 2008/1. 80-85 old.
6. A Bánság betelepítéséről lásd Gulyás L. (2009): A Bánság a török kiűzésétől 1918-ig. In: Horváth Gy. (szerk.): *Dél-Erdély és Bánság. A Kárpát-medence régiói* 9. Dialóg Campus. Pécs-Budapest. 25-44. old.
7. Kocsis, K. (2004): A politikai és az etnikai földrajz határértelmezései. In: Kovács N - Osvát A. - Szarka L. (szerk.) *Tér és terep. Tanulmányok az etnicitás és az identitás kérdésköréből* III. Akadémiai Kiadó, Budapest 23-28. old.
8. Csüllög G. (2010): Birodalmi térszerkezetek a Kárpát-medencében. In: *Jelenkori társadalmi és gazdasági folyamatok* V. évfolyam 1-2. szám. 181-186. old.
9. Pándi L. (1997): *Köztes-Európa (Térképgyűjtemény)*. Osiris Kiadó, Budapest. 803. old.
10. Gulyás L. (2002): Az Osztrák-Magyar-Monarchia és a regionális etnikai nacionalizmus. In: Gazdag László (szerk.) *Pécsi Tudományegyetem Közgazdaságtudományi Kara Regionális Politika és Gazdaságtan Doktori Iskola évkönyve* Pécs: PTE KTK Regionális Politika és Gazdaságtan Doktori Iskola. 168-188. old.
11. Demeter G. – Radics Zs (2009): Centrumok és perifériák a Monarchia szétesése után – az új határok racionalitásának vizsgálata gravitációs modellek alapján. In: *Közép-Európai Közlemények* II. évfolyam 2-3. szám 2009/2-3.. No.4-5. 151-160. old.
12. Gulyás L (2005): A versaillesi békerendszer hatása a Kárpát-medence régióira. In: Glück R. - Gyimesi G. szerk. (2005) *A Pécsi Tudományegyetem Regionális politika és gazdaságtan Doktori Iskolájának Évkönyve. 2004-2005*. Pécs: PTE KTK Regionális Politika és Gazdaságtan Doktori Iskola. 17-25. old. Ilyen szempontból érdekesek az eurorégiók, lásd például Gulyás L (2004): *A Duna-Körös-Maros-Tisza Eurorégió rövid története 1997-2004. Múzeumi Kutatások Csongrád Megyében. 2004. évi Évkönyv*. Szeged. 5-14. old.